

मा. मुख्यमंत्री बाजार समिती योजनेअंतर्गत
प्रत्येक तालुका स्तरावर नवीन कृषि उत्पन्न
बाजार समिती स्थापन करण्याबाबत.

महाराष्ट्र शासन
सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: कृबास २०२५/प्र.क्र.३१/११-स
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.
दि.१७ एप्रिल, २०२५

प्रस्तावना:-

महाराष्ट्र हे कृषीप्रधान राज्य असून शेतकऱ्यांनी उत्पादित केलेला विविध शेतमाल हा ग्राहकांपर्यंत पोहोचविण्यासाठी व कृषि मालाच्या वितरणाकरिता एकाच ठिकाणी सुविधा/सोय व्हावी तसेच याकामासाठी क्षेत्र निहाय स्वतंत्र यंत्रणा असावी या उद्देशाने सक्षम विपणन व्यवस्था म्हणून “कृषि उत्पन्न बाजार समिती” असणे आवश्यक आहे. अशी व्यवस्था नसल्यास शेतकऱ्यांना त्यांचा शेतमाल खाजगी व्यापाऱ्यास विक्री करणे तसेच शेतकऱ्यांना दूरच्या ठिकाणी शेतमाल विक्रीसाठी नेणे इत्यादी बाबींमुळे आर्थिक नुकसान होण्याची शक्यता असते.

महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन(विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३मधील तरतुदी अंतर्गत सद्यस्थितीत राज्यात एकूण ३०५ कृषि उत्पन्न बाजार समित्या असून सदर बाजार समित्यांचे ६२५ उपबाजार आवार कार्यरत आहेत. मात्र राज्यातील ६८ तालुक्यांमध्ये कृषि उत्पन्न बाजार समिती कार्यरत नसल्याचे निर्देशनास आले आहे.

पणन विभागामार्फत पुढील १०० दिवसांत करावयाच्या कृती कार्यक्रमाचे मा.मुख्यमंत्री महोदयांसमोर केलेल्या सादरीकरणावेळी “राज्यात एकूण ३५८ तालुक्यांपैकी ६८ तालुक्यांमध्ये बाजार समित्या अस्तित्वात नसल्याने महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन(विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ मधील तरतूदीनुसार मा.मुख्यमंत्री बाजार समिती योजने अंतर्गत तालुका स्तरावर नवीन बाजार समित्या स्थापन करण्याबाबत धोरणात्मक निर्णय घेण्यात येईल.” असे निर्देश देण्यात आले आहेत. त्याचप्रमाणे विधानमंडळाच्या २०२५ च्या अर्थसंकल्पीय अधिवेशनावेळी मा.उपमुख्यमंत्री (वित्त व नियोजन) यांनी सादर केलेल्या अर्थसंकल्पीय भाषणात “एक तालुका एक बाजार समिती योजना” ची घोषणा करण्यात आली आहे. त्या अनुषंगाने, राज्यातील एकूण ३५८ तालुक्यांपैकी ६८ तालुक्यांमध्ये बाजार समिती अस्तित्वात नसल्याने प्रत्येक तालुक्यासाठी किमान एक स्वतंत्र बाजार समिती स्थापन करण्याकरिता “मुख्यमंत्री बाजार समिती योजना” राबविण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन आहे.

शासन निर्णय:-

महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन(विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ मधील कलम २(१) (अ) मध्ये “कृषि उत्पन्न” ची व्याख्या नमूद करण्यात आली आहे. सदर कृषि उत्पन्नाच्या व्याख्येमध्ये अधिनियमातील अनुसूचीमध्ये विनिर्दिष्ट केलेले कृषी, फलोत्पादन, पशुधन, मधुमक्षिकापालन, मत्स्यसंवर्धन, मत्स्यव्यवसाय व वन यांचे सर्व उत्पन्न (मग ते प्रक्रिया केलेले असो अथवा नसो) अशी तरतूद आहे.

२. राज्यातील एकूण ६८ तालुक्यांमध्ये बाजार समिती अस्तित्वात नसली तरी मुंबई उपनगर या जिल्ह्यातील तालुके (कुर्ला, अंधेरी, बोरिवली) मध्ये शहरी भाग असल्यामुळे कृषि उत्पन्न बाजार समित्या स्थापन करणे व्यावहारिकदृष्ट्या संयुक्तिक नाही. तसेच जालना कृषि उत्पन्न बाजार समितीचे विभाजन होऊन बदनापूर कृषि उत्पन्न बाजार समितीची निर्मिती झाल्यामुळे सदर तालुके मुख्यमंत्री बाजार समिती योजनेतून वगळणे आवश्यक ठरेल. प्रसंगत: बदनापूर कृषि उत्पन्न बाजार समितीसंदर्भात मा.उच्च न्यायालयात दाखल विविध न्यायप्रविष्ट प्रकरणी मा. न्यायालयात होणाऱ्या निर्णयानुसार पुढील कार्यवाही करण्यात येईल.

३. उपरोक्त वस्तुस्थिती विचारात घेऊन राज्यात एकूण ३५८ तालुक्यांपैकी ६८ तालुक्यांमध्ये बाजार समित्या अस्तित्वात नसल्याने मुंबई उपनगर जिल्ह्यातील ३ तालुके वगळून उर्वरित ६५ तालुक्यांमध्ये महाराष्ट्र कृषी उत्पन्न पणन(विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ मधील तरतूदीनुसार मा.मुख्यमंत्री बाजार समिती योजने अंतर्गत तालुका स्तरावर नवीन बाजार समित्या स्थापन करण्याचा तत्त्वतः निर्णय घेण्यात येत आहे. (६५ तालुक्यांची जिल्हानिहाय यादी खालीलप्रमाणे आहे.)

अ.क्र	जिल्ह्याचे नाव	ज्या ६५ तालुक्यांमध्ये बाजार समिती अस्तित्वात नाही, अशा तालुक्याचे नाव	एकूण तालुके
१.	सिंधुदुर्ग	कणकवली, वैभववाडी, देवगड, मालवण, सावंतवाडी, वेंगुर्ले, दोडामार्ग	०७
२.	रत्नागिरी	संगमेश्वर, लांजा, राजापूर, चिपळूण, गुहागर, दापोली, मंडणगड, खेड	०८
३.	रायगड	उरण, टाळा, सुधागड-पाली, पोलादपूर, श्रीवर्धन, म्हासळा	०६
४.	ठाणे	अंबरनाथ	०१
५.	पालघर	तलासरी, जवाहर, मोखाडा, वाडा, विक्रमगड	०५
६.	नाशिक	पेठ, त्र्यंबकेश्वर	०२
७.	जळगाव	एरंडोल, मुक्ताईनगर, भडगाव	०३
८.	अमरावती	भातकुली, चिखलदरा	०२

९.	पुणे	वेलहा	०१
१०.	नागपूर	नागपूर ग्रामीण	०१
११.	भंडारा	मोहाडी, साकोली	०२
१२.	गोंदिया	सालेकसा	०१
१३.	गडचिरोली	धानोरा, मुलचेरा, देसाईगंज, कुरखेडा, कोर्ची, एटापल्ली, भामरागड	०७
१४.	चंद्रपूर	बल्लारपूर, जिवती	०२
१५.	नांदेड	अर्धापूर	०१
१६.	छ.संभाजीनगर	खुलताबाद, सोयगांव	०२
१७.	बीड	शिरूर कासार	०१
१८.	सोलापूर	सोलापूर दक्षिण	०१
१९.	सातारा	महाबळेश्वर	०१
२०.	सांगली	कवठे महाकांळ, जत, कडेगाव	०३
२१.	कोल्हापूर	पन्हाळा, शाहुवाडी, कागल, राधानगरी, गगनबावडा, भुदरगड, चंदगड, आजरा	०८
एकूण			६५

उपरोक्त ६५ तालुक्यांमध्ये खालील अटीस अधिन राहून प्रत्येक तालुक्याकरिता एक बाजार समिती निर्माण करण्याची कार्यवाही करण्यात येईल.

अटी व शर्ती :-

१. प्रत्येक तालुक्यासाठी नव्याने स्थापन करावयाच्या कृषी उत्पन्न बाजार समितीसाठी महाराष्ट्र कृषि उत्पन्न पणन (विकास व विनियमन) अधिनियम १९६३ मधील कलम २(१)(अ) मध्ये “कृषी उत्पन्न” संदर्भातील व्याख्येत नमूद केलेल्या कृषी उत्पन्नाच्या आवक-जावक च्या प्रमाणात मुलभूत पायाभूत सुविधांसाठी आवश्यक क्षेत्राची निश्चिती करून शासकीय जमिन नाममात्र दराने देणेबाबत संबंधित सहायक निबंधक सहकारी संस्था व जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था यांनी पणन संचालक यांच्या शिफारशीसह पणन विभागामार्फत महसूल विभागास प्रस्ताव सादर करावा.
२. प्रस्तावित बाजार समितीसाठी आवश्यक पायाभूत सुविधा व तांत्रिक सुविधांबाबत स्थानिक गरजा विचारात घेऊन पणन संचालक यांनी निकष निश्चित करावेत.
३. प्रस्तावित बाजार समितीसाठी आवश्यकतेनुसार किमान मनुष्यबळाची संख्या निश्चित करून अधिनियमातील तरतुदीनुसार विहित कार्यप्रणालीचा अवलंब करून आवश्यक ते मनुष्यबळ उपलब्ध करून घेण्यात यावे.

४. प्रस्तावित बाजार समितीसाठी कृषी उत्पन्न पणन (विकास व विनियम) अधिनियम १९६३ व त्याखालील नियम १९६७ मधील तरतुदीनुसार आडते व व्यापाऱ्यांचे परवाने तसेच अनुज्ञप्ती देण्यासंदर्भात विहित कार्यप्रणालीनुसार सक्षम प्राधिकारी यांनी कार्यवाही करावी.
५. रत्नागिरी, रायगड, सिंधदुर्ग या जिल्ह्यात नव्याने होणाऱ्या कृषि उत्पन्न बाजार समितीसाठी किमान ५ एकर जागा आवश्यक राहिल. उर्वरित जिल्ह्यातील कृषि उत्पन्न बाजार समिती स्थापन करणेबाबत किमान १० ते १५ एकर जागेची आवश्यकता राहिल.
६. प्रस्तावित बाजार समितीला आवश्यक जमिन खरेदी, पायाभुत सुविधा उभारणे, मनुष्यबळाची नेमणूक करून त्यांना वेतन व इतर अनुषंगीक भत्ते अदा करणेबाबत तसेच अनुषंगिक बाबीं साठी निधी उभारणेबाबतची कार्यवाही प्रस्तावित कृषि उत्पन्न बाजार समितीने करावयाची आहे.

४. जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था, छ.संभाजीनगर यांच्या दि.१३.१०.२०२३ रोजीच्या आदेशान्वये कृषि उत्पन्न बाजार समिती, खुलताबाद याचे विलिनीकरण कृषि उत्पन्न बाजार समिती, लासूर स्टेशन मध्ये करण्यात आले आहे. मा.उच्च न्यायालय मुंबई खंडपीठ औरंगाबाद येथे दाखल करण्यात आलेल्या विविध न्यायप्रविष्ट न्यायालयीन प्रकरणी /रिट याचिकांमध्ये मा.न्यायालयाच्या होणाऱ्या निर्णयानुसार छ.संभाजीनगर जिल्ह्यातील खुलताबाद याठिकाणी बाजार समिती स्थापन करणेबाबत प्रकरण परतचे निर्णय घेण्यात येईल.

५. मुख्य कृषि उत्पन्न बाजार समिती अस्तित्वात नसलेल्या ज्या तालुक्यांमध्ये उपबाजार कार्यरत आहेत अशा उपबाजारांचे मुख्य कृषि उत्पन्न बाजार समितीमध्ये रुपांतर करणेस प्राधान्य देऊन अधिनियमातील तरतुदीनुसार संबंधित सक्षम प्राधिकारी यांनी आवश्यक ती कार्यवाही करावी.

६. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२५०४१७१२५१०१६८०२ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(संतोष झा. देशमुख)
उपसचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति:-

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मा.मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय मुंबई-३२
२. मा.मंत्री (पणन) यांचे खाजगी सचिव, विधानमंडळ, मुंबई-३२

३. मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य यांचे सहसचिव, मंत्रालय मुंबई
४. पणन संचालक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे
५. कार्यकारी संचालक, महाराष्ट्र राज्य कृषि पणन मंडळ, पुणे
६. जिल्हा उपनिबंधक सहकारी संस्था (सर्व जिल्हे)
७. अवर सचिव/कक्ष अधिकारी, कार्यासन २१-स, २४-स, १०-स, १-स सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
८. निवडनस्ती ११-स